

Dostupnost i vidljivost hrvatskih časopisa u otvorenom pristupu iz područja društvenih i humanističkih znanosti

Valovičić, Marta

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:409194>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-12**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti
Preddiplomski studij informacijskih znanosti, knjižničarstvo

Marta Valovičić

**Dostupnost i vidljivost hrvatskih časopisa u otvorenom pristupu
iz područja društvenih i humanističkih znanosti**

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti

Preddiplomski studij informacijskih znanosti, knjižničarstvo

Dostupnost i vidljivost hrvatskih časopisa u otvorenom pristupu iz područja društvenih i humanističkih znanosti

Završni rad

Studentica:

Marta Valovičić

Mentor:

Doc. dr. sr. Franjo Pehar

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marta Valovičić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Dostupnost i vidljivost hrvatskih časopisa u otvorenom pristupu iz područja društvenih i humanističkih znanosti** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. rujana 2017.

Sadržaj

Rad prikazuje razvoj hrvatskih elektroničkih časopisa u području društvenih i humanističkih znanosti, a poseban naglasak je stavljen na analizu i predstavljanje rezultata istraživanja njihove mrežne dostupnosti i vidljivosti. Detaljan povijesni prikaz razvoja časopisa problematizira njihovu pojavu i valorizira značaj u sustavu formalnog znanstvenog komuniciranja. Pregled razvoja znanstvene komunikacije, s naglaskom na jedinstvenu ulogu časopisa, omogućava razumijevanje i tumačenje pojave časopisa u digitalnom obliku. U radu se dodatno problematiziraju prednosti i nedostaci uređivanja i objavljivanja časopisa u elektroničkom obliku. U ovom završnom radu istražene su uloge i zadaće urednika i izdavača časopisa u području društvenih i humanističkih znanosti. U nastavku rada prikazana su nastojanja i ideje povezane s otvorenim pristupom znanstvenim publikacijama u Republici Hrvatskoj, ali i šire. U kontekstu otvorenog pristupa posebno je istražena uloga Portala znanstvenih i stručnih časopisa – Hrčak u stvaranju pretpostavki mrežne dostupnosti i vidljivosti časopisa iz područja društvenih i humanističkih znanosti. Istraživanje mrežne dostupnosti društvenih i humanističkih časopisa provedeno je uz pomoć podataka dostupnih na Hrčku, zatim mrežnim sjedištima časopisa, te u relevantnim bazama podataka poput *Web of Science* (Arts & Humanities Citation Index i Social Sciences Citation Index) i *Scopus*.

Ključne riječi:

Društvene i humanističke znanosti, znanstvena komunikacija, časopisi, mrežna dostupnost i vidljivost, Hrčak, Web of Science, Scopus

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Pojava i razvoj znanstvenih časopisa	8
2.1. Od usmene predaje do danas	8
2.2. Razvoj formalne znanstvene komunikacije.....	9
2.3. Pojava prvih časopisa	10
2.4. Motivacija za objavljivanje u časopisima.....	11
2.5. Pojava elektroničkih časopisa.....	12
3. Posebnosti društvenih i humanističkih znanosti	13
4. Otvoreni pristup u Hrvatskoj	14
5. Istraživanje dostupnosti i vidljivosti hrvatskih društveno-humanističkih časopisa	16
5.1. Metodologija	16
6. Analiza časopisa iz područja društvenih i humanističkih znanosti.....	16
7. Rezultati istraživanja.....	17
8. Zaključak.....	19
9. Literatura.....	20

1. Uvod

Ovaj završni rad posvećen je razvoju i analizi elektroničkih časopisa u otvorenom pristupu iz područja društvenih i humanističkih znanosti u Republici Hrvatskoj. Elektronički časopisi stavljeni su u širi vremenski kontekst te su uvodna poglavlja posvećena pretečama časopisa i općenito temama povezanim s razvojem pisma i prelasku s usmene na pisanu komunikaciju. Uvođenje u širi kontekst pojave i razvoja časopisa ima za cilj bolje razumijevanja njihove uloge u povijesti komuniciranja znanstvenih informacija. U radu je prikazana pojava i uloga prvih znanstvenih časopisa u drugoj polovici 17. stoljeća.

Pojava časopisa predstavlja iskorak usmjeren prema formalizaciji komunikacijskih procesa u različitim znanstvenim disciplinama koji su se do 17. stoljeća uglavnom temeljili na usmenoj predaji, osobnoj prepisci i knjigama. Sustav formalne znanstvene komunikacije osigurava trajnu dostupnost objavljenih sadržaja širem čitateljskom krugu, a osim formativne i komunikacijske uloge imaju i memorijsku funkciju trajnog i javnog arhiva znanosti i ljudskog znanja općenito.

Časopisi se tijekom stoljeća postupno razvijaju i s vremenom postaju ključni prijenosnici znanstvenih informacija u većini znanstvenih područja. Mnogi autori drže da su znanstveni časopisi danas glavni (tradicionalni) kanal za diseminaciju znanstvenih informacija. Ovdje je potrebno istaknuti posebnu ulogu koju zauzimaju knjige u humanističkim i u određenom broju društvenih znanosti. Znanstvena monografija je dugo vremena držala primat ključnog prijenosnika znanstvenih informacija u većini društveno-humanističkih znanosti. Međutim, društveno-humanističke znanosti nisu ostale imune na usporedne prednosti "novog" formalnog komunikacijskog kanala koji se temeljio na formi znanstvenih članaka okupljenih u jednom svesku časopisa. Od 19. stoljeća moguće je pratiti jačanje časopisa u području društvenih i humanističkih znanosti, koji s vremenom zauzimaju sve važniju ulogu u prijenosu te arhiviranju konsolidiranog i provjerenog znanja.

Primjena računala u nakladništvu, pojava interneta i utjecaji tzv. "digitalne revolucije", stvorili su pretpostavke za pojavu prvih elektroničkih časopisa koji se od 1990-ih sustavno stavljaju na web. Mogućnost mrežne objave časopisa utjecala je na pojavu brojnih inicijativa usmjerenih na postavljanje znanstvenih informacija u otvoreni pristup koji bi svim zainteresiranim omogućio pristup relevantnim i provjerenim znanstvenim informacijama.

Pojava prvih hrvatskih časopisa na webu rezultat je nastojanja uredništava, stručnih udruženja, središnjih nacionalnih znanstveno-istraživačkih i akademskih institucija

usmjerenih na praćenje na povećanje vidljivosti i dostupnosti rezultata znanstveno-istraživačkog rada u Republici Hrvatskoj.

U "digitalnoj areni" se danas međusobno natječu brojni časopisi koji pokušavaju pronaći put prema zainteresiranim čitateljima. U tom kontekstu su mrežna dostupnost i vidljivost časopisa ključan preduvjet povezivanja autora članaka objavljenih u časopisima i potencijalnih čitatelja. U ovom završnom radu analizirana je dostupnost i vidljivost hrvatskih časopisa iz društveno-humanističkog područja u otvorenom pristupu, na način da su podatci dohvaćeni s portala znanstvenih časopisa Hrčak uspoređeni s podacima dostupnima na vlastitim mrežnim sjedištima časopisa te s podacima iz dvaju najrelevantnijih svjetskih izvora znanstvenih informacija (Web of Science i Scopus).

2. Pojava i razvoj znanstvenih časopisa

2.1. *Od usmene predaje do danas*

Načini prenošenja znanja mijenjali su se tijekom povijesti. U početku se komunikacija pretežito temeljila na usmenoj predaji koja nije bila odviše pouzdana. Usmenom predajom su se prenosili običaji i znanja, međutim, glavni nedostaci usmene predaje su nepostojanje trajnog arhiva i recepcija na strani čitatelja, odnosno razumijevanje i tumačenje poslanih poruka. Stoga se usmenu predaju, posebice u kontekstu prenošenja znanstvenih informacija, ne smatra pouzdanim načinom prijenosa i pohrane informacija.

Otkriće pisma smatra se jednim od najvećih ljudskih izuma koje omogućuje pouzdano prikupljanje i nadograđivanje postojećeg arhiva znanja. U literaturi se često navodi da su dvije revolucije pridonijele načinu bilježenja i širenja znanja, a to su otkriće pisma i otkriće tiskarskog stroja s pomičnim slovima.¹ Otkriće pisma omogućilo je lakše čuvanje zabilježenog znanja odnosno podataka. Pismo je pomoglo da se znanje ne prenosi isključivo usmenim putem, već da se i usmeno izrečeno znanje zabilježi i prenese budućim naraštajima. U 15. stoljeću dolazi do pojave tiskarskog stroja s pomičnim slovima čime su stvoreni preduvjeti za jeftiniju, ali i masovniju diseminaciju ideja i sadržaja. Knjige kakve danas poznajemo koncipirane su po uzoru na kodeks. Kodeks je najstariji oblik knjige.² Kodeks je imao uvez koji je štutio stranice, sadržavao je paginacije, bilješke i kazalo. Osim toga, bilo je moguće pisati na obje strane te je samim time bilo moguće zabilježiti više teksta. Sve značajke koje je imao kodeks ima i današnji oblik knjige kakvu poznajemo. Početkom 17. stoljeća započinje razvoj modernih znanosti, a jačanjem kulture tiska razvijaju se nakladništvo i knjižarstvo.

Iako su tekstovi do 18. stoljeća bili samo pretežito religioznog sadržaja i pisani latinskim jezikom u 19. stoljeću dolazi do širenja i masovnog tržišta³. Pojavom masovnog tržišta dolazi i do raznih promjena kao što su bolji radni uvjeti, više slobodnog vremena, veća želja za znanjem i tako dalje. Razvijaju senakladništvo i tehnologije umnažanja što dovodi do mogućnosti lakšeg umnožavanja, novih tehnika umnožavanja ilustracija i tako dalje. Razvojem računalnih tehnologija ubrzavaju se postupci i procesi povezani s uređivanjem i objavljivanjem elektroničkih časopisa i knjiga, a krajnjim se korisnicima olakšava pristup

¹Velagić, Zoran. *Uvod u nakladništvo*. Osijek: Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, 2013., str. 6.

²Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32207> (2017-07-17).

³Velagić, Zoran. *Uvod u nakladništvo*. Osijek: Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, 2013., str. 9.

objavljenim sadržajima. Navedene promjene posredno su utjecale na dalekosežne promjene u sustavu (ne)formalne znanstvene komunikacije, koja se u svojim začetcima temeljila na usmenim raspravama znanstvenika unutar osobnih kružaka te na pisanoj prepisci. Formalizacija se u sustavu postupno događa razvojem knjižnog i posebice časopisnog nakladništva. Uvođenjem digitalnih tehnologija u proces stjecanja, uređivanja i objave autorskih djela otvaraju se neslućene mogućnosti koje neminovno utječu na promjenu tradicionalnog sustava znanstvene komunikacije.

2.2. Razvoj formalne znanstvene komunikacije

Komunikacija je proces prenošenja poruke od pošiljatelja do primatelja komunikacijskim kanalom.⁴ Svaki način prenošenja informacije je jedna vrsta komunikacije, stoga se i prenošenje znanstvenih informacija smatra znanstvenom komunikacijom kojom se prenose informacije koje autor prikupi tijekom svojeg znanstvenog istraživanja te ih putem raznih medija prenosi primateljima informacija. Znanstvena komunikacija može biti formalna i neformalna. Neformalna se uglavnom zasniva na usmenoj predaji. U neformalnu znanstvenu komunikaciju spadaju različiti sastanci i skupovi znanstvenika iza kojih često ne ostaje nikakav pisani trag, a samim time pojedinci i šira javnost nije u mogućnosti pristupiti predstavljanim sadržajima i na njima temeljenim raspravama.

Formalna komunikacija se temelji na znanstvenikovu zapisivanju rezultata i plana istraživanja. Ovaj oblik komunikacije aktivnije se počeo razvijati u 17. stoljeću. U sustavu formalne komunikacije, znanstvenik, odnosno istraživač, bilježi svoja opažanja te na taj način omogućava pristup rezultatima istraživanja široj publici. U početku su se rezultati i planovi istraživanja tiskali u obliku knjiga, no tiskanje knjiga je bio proces koji je iziskivao mnogo vremena. Ukoliko je potrebno puno vremena kako bi se rezultati istraživanja tiskali i omogućili javnosti, postojala je mogućnost da se rezultati promijene i samim time informacije koje je znanstvenik htio prenijeti više nisu točne. Znanstvenici su bili nezadovoljni i frustrirani radi neučinkovitosti i sporog procesa. Knjige su bile dominantan formalni oblik komunikacije sve do 1665. godine kada dolazi do pojave prvih znanstvenih časopisa, koji su pak znatno učinkovitiji od knjig jer sam proces tiskanja nije toliko spor kao kod knjiga te je moguće periodičko objavljivanje. Iako u početku znanstveni časopisi nisu bili nalik današnjim

⁴Hebrang Grgić, Ivana „Počeci moderne znanstvene komunikacije“, u: *Časopisi i znanstvena komunikacija*. Zagreb: Ljevak, 2016., str. 13.

časopisima oni su imali istu funkciju kao i danas. Istraživač je pomoću njih mogao učinkovitije, brže i jednostavnije prenijeti čitatelju novu informaciju.

2.3. *Pojava prvih časopisa*

Znanstveni časopisi su periodičke publikacije koje donose nove rezultate istraživanja te samim time pridonose razvoju znanosti. Pomoću znanstvenih časopisa znanstvenici-istraživači mogu iznositi svoja opažanja i rezultate te ih prenijeti zainteresiranim čitateljima. Svaka nova informacija je vrijedna i pridonosi ukupnom razvoju znanosti. Kao što je u prethodnom odlomku navedeno znanstvena komunikacija se mijenjala tijekom godina te je često bila otežana i spora za prijenos potrebnih informacija. Razvojem časopisa se proces objavljivanja novih informacija ubrzava i postaje sve lakše i pristupačnije doći do željenih informacija. Prvi časopisi koji su obilježili formalni oblik komunikacije su bili *Le Journal des Scavans* te *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*. Navedena dva časopisa su bila opće-znanstvene naravi te su nudili pregled rada znanstvenika. *Le Journal des Scavan* sje časopis kojeg je utemeljio Jean-Denis de Sallo pod pseudonimom le Sieur de Hedouville 1665. godine. Naslovna strana časopisa se razlikovala od naslovne strane kakvu danas poznajemo. Tekstovi koje je ovaj časopis sadržavao su uglavnom bili prikazi knjiga te su se u nekim naslovima knjiga mogli naći i podaci o autoru. *Le Journal des Scavans* je obustavljen 1792. godine, a ponovno je počeo izlaziti tek 1816. godine. Danas ga možemo naći u digitalnom obliku.

Časopis *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* pokrenuo je Henry Oldenburg 1660. godine. U početku objavljivanja ovaj časopis nije bio dostupan široj javnosti već je isključivo bio namijenjen članovima kraljevskog društva. Teme ovog časopisa su bile vezane za područja prirodnih znanosti. Za razliku od časopisa *Le Journal des Scavans*, svaki svezak u časopisu *Philosophical Transactions of the Royal Society* sadržavao je uvod, sadržaj, imena autora radova te naslove članaka. Na samom kraju svakog sveska nalazilo se abecedno kazalo pojmova. Danas se ovaj časopis može pregledavati na mrežnim stranicama Kraljevskog društva u Londonu. Pojavom navedenih časopisa se počinju razvijati časopisi kakve danas poznajemo.

2.4. Motivacija za objavljivanje u časopisima

Razvoj časopisa, kao novog oblika znanstvene komunikacije, utječe na brži razvoj znanosti. Ovdje je moguće postaviti legitimno pitanje: zbog čega znanstvenici objavljuju rezultate svojih istraživanja u časopisima? Motivi znanstvenika su raznoliki, a ukratko se ogledaju u sljedećem:

- napredak znanosti
- zaštita primata nad idejama i intelektualnog vlasništva
- osobno napredak i razvoj vlastite karijere.

Navedeni motivi potiču znanstvenike na objavu rezultata provedenih istraživanja. Rezultati pojedinih istraživanja ulaze u ukupan arhiv zabilježenog znanja i time utječu na razvoj domicilnog znanstvenog područja i znanosti općenito. Objavljivanjem članka znanstvenik također štiti svoje rezultate, a samim time i svoje intelektualno vlasništvo. Objavljeni članak s imenom autora štiti ideje iznesene u članku te sprječava moguću zlouporabu tuđeg intelektualnog vlasništva. Osim navedenih altruističkih motiva, objavljivanje rezultata znanstveno-istraživačkog rada obogaćuje znanstvenu karijeru i omogućava pojedincu daljnje znanstveno napredovanje.

Osim znanstvenika-autora značajnu ulogu zauzima nakladnik koji postavlja uvjete pod kojim autoriobjavljuju radove. Četiri su ključne funkcije izdavača:

1. Registracija odnosno dokazivanje autorstva.
2. Diseminacija ili omogućavanje pristupa.
3. Potvrda kvalitete odnosno postupak recenzije.
4. Arhiviranje ili pohrana svih objavljenih radova.⁵

Registracija omogućuje da se potvrdi istinitost rezultata odnosno da se dokaže vlasništvo nad iznesenim idejama. Samim time je moguće zaštititi prava autora. Diseminacijom se omogućuje pravo pristupa, točnije rad se može postaviti široj publici na korištenje. Postupak recenzije omogućuje da se detaljnije istraži sadržaj rada te da se eventualno isprave pogreške koje su možda promakle znanstveniku. Ova faza je već završna faza te izdavač samo provjerava kvalitetu i prikladnost samoga rada u odnosu na deklariranu tematsku orijentaciju časopisa. Arhiviranje omogućuje adekvatnu pohranu rada. Ukoliko je nakladnik odlučio

⁵Hebrang Grgić, Ivana, „Počeci moderne znanstvene komunikacije“, u: *Časopisi i znanstvena komunikacija*. Zagreb: Ljevak, 2016., str. 52.

objaviti rad onda ga mora pravilno arhivirati i čuvati. Izdavač može objaviti članak isključivo ukoliko su svi navedeni preduvjeti zadovoljeni.

Objavljene znanstvene časopise je u pravilu moguće pronaći u knjižnicama. Pristup kroz sustav visokoškolskih knjižnica posebno je zanimljiv individualnim korisnicima koji nisu pretplaćeni na određeni naslov časopisa. Knjižnica kao jedna od ključnih informacijskih ustanova ima zadaću zadovoljiti potrebe korisnika za informacijom, a samim time joj je zadatak osigurati pristup objavljenim znanstvenim časopisima. Nekada su to uglavnom bili tiskani časopisi, a danas se podrazumijeva osiguravanje pristupa časopisima u digitalnom obliku.

2.5. Pojava elektroničkih časopisa

Pod utjecajem digitalnih tehnologija razvijaju se novi digitalni nakladnički proizvodi i usluge. Napredak računalne tehnologije stvorio je pretpostavke nesmetane komunikacije među udaljenim sudionicima, obrazovanje na daljinu, suradnički rad s udaljenih lokacija, nesmetani pristup ogromnim količinama podataka i informacija. Nove informacijske i komunikacijske tehnologije su promijenile znanstveno nakladništvo i nakladništvo općenito. Za razliku od prijašnjih tehnologija, digitalne tehnologije su pridonijele lakšem pristupu informacijama. Prethodni načini komuniciranja, primjerice slanje pisama ili tiskanje knjiga, su bili spori i često nedovoljno učinkoviti. Razvojem tehnologije dolazi do značajnih promjena koje su pridonijele razvoju komunikacije, čime dolazi i do pojave elektroničkih časopisa koji olakšavaju i ubrzavaju pristup informacijama široj publici. Međutim, ovaj oblik objavljivanja ima svoje pobornike, ali i protivnike. Pobornici podržavaju pojavu elektroničkih časopisa upravo radi mogućnosti bržeg i učinkovitijeg objavljivanja. Također još jedna od prednosti ovakvog načina objavljivanja su i mogućnosti stavljanja aktivnih poveznica što može pridonijeti lakšem razumijevanju samog teksta. Moguće je ostavljati komentare, ali i provjeriti kada je časopis zaprimljen i objavljen. Objavljivanje časopisa u digitalnom obliku pretpostavlja razvoj novih poslovnih modela koji će omogućiti nesmetano poslovanje i toliko traženu tržišnu stabilnost.

Protivnici ovakvog načina objavljivanja smatraju da takva vrsta objavljivanja uzrokuje financijsku nestabilnost odnosno nesigurnost u tradicionalno stabilnom poslovnom području koje se temelji na provjerenim poslovnim modelima. Osim toga ističu se poteškoće kod čitljivosti teksta, ali i nemogućnost adekvatne prilagodbe teksta na zaslonu uređaja za čitanje.

Stoga je potreban veći napor kako bi se tekst razumio. Jedan od razloga zašto se protive ovačvr vrsti objavljivanja su visoki troškovi prilikom provođenja izmjena. Objavljivanje časopisa u digitalnom obliku dodatno produbljuje postojeći "digitalni jaz". Naime, nerazvijene i zemlje u razvoju ne mogu osiguravati pristup tiskanim i digitalnim časopisima kao što to mogu razvijene zemlje. Jedan od najvažnijih problema je pitanje autorskih prava. Nakon što je časopis omogućen široj javnosti na čitanje postavlja se pitanje koliko je autorsko pravo uistinu zaštićeno s obzirom da bilo tko i bilo kada može pristupiti članku i preuzeti ga? Pojavom elektroničkih časopisa dolazi i do pojave megačasopisa. Megačasopisi su otvoreno dostupni znanstveni časopisi koji objavljuju velik broj radova.⁶Ovaj oblik časopisa se bavi objavljivanjem radova iz svih znanstvenih područja. Dva najpoznatija elektronička časopisa su PLOS One te Journal of Visualized Experiment (JOVE). PLOS One i JOVE sadrže razne poveznice koje mogu pojasniti tekst, ali ga i vizualizirati.

3. Posebnosti društvenih i humanističkih znanosti

Humanističke znanosti su akademske discipline koje se bave pitanjem čovjeka i ljudskih vrijednosti u različitim segmentima ljudskog života.⁷ Znanosti koje ulaze u humanističko područje su teologija, filozofija, povijest, filologija, povijest umjetnosti, znanost o umjetnosti, arheologija i tako dalje.⁸ Glavna zadaća ovih znanosti je da promatraju čovjekov odnos prema svijetu te da istražuju proizvode ljudskog duha. Humanističke znanosti se temelje na analizi, kritici te interpretativnom pristupu. Ove znanosti omogućuju proučavanje čovjeka s duhovnog stajališta. Povijest humanističkih znanosti seže u daleku antiku. Grcima je glavno usmjerenje bio odgoj odnosno sklad duha i tijela dok su Rimljani poznati po svojim retoričkim vještinama. Kasnije za vrijeme srednjeg vijeka se ova vrsta znanosti uključuje u kršćanski nauk, a tek za vrijeme renesanse i humanizma one dobivaju novi smisao. U doba renesanse i humanizma se u humanističke znanosti uključuju gramatika, povijest, retorika i ostale te se radi razlika između prirodnih i humanističkih znanosti. U nešto suvremenije doba humanističke znanosti se počinju temeljiti na istraživanju proizvoda ljudskog duha. Humanističke znanosti se više temelje na nečem duhovnom što ispunjava čovjeka.

⁶Hebrang Grgić, Ivana, „Počeci moderne znanstvene komunikacije“, u: *Časopisi i znanstvena komunikacija*. Zagreb: Ljevak, 2016., str. 105.

⁷Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=69772> (2017-06-05).

⁸Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama. URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_09_118_2929.html (2017-07-17).

Društvene znanosti su „akademske discipline koje se bave podrijetlom i razvojem ljudskog društva te ustanovama, odnosima i idejama koje oblikuju ljudski život“.⁹ Unutar društvenih znanosti su sociologija, ekonomija, pravo, političke znanosti, psihologija, pedagogija, logopedija, demografija i tako dalje.¹⁰ Društvene znanosti se uglavnom temelje na istraživanju ljudskog života i ljudskih potreba odnosno na onim znanostima koje se bave ljudima. One nam pomažu da shvatimo ljudske potrebe odnosno da naučimo koje su i kako ih zadovoljiti. Samim time društvene znanosti nam omogućuju da lakše pronađemo način kako promijeniti život, ali i kako zadovoljiti neke osnovne potrebe. Društvene znanosti nas također uče kako na neki način reagirati u određenim situacijama te nam samim time omogućuju da naučimo razlikovati dobro od lošeg. Društvene i humanističke znanosti su znanosti koje se temelje na čovjeku i njegovim potrebama.

4. Otvoreni pristup u Hrvatskoj

U Hrvatskoj postoje problemi koji usporavaju objavljivanje putem elektroničkih časopisa. Nedostatna ekonomska razvijenost i razmjerno malo hrvatsko tržište predstavljaju ograničavajući čimbenik razvoja e-časopisa i općenito digitalnog znanstvenog nakladništva. Ukoliko je ekonomija nerazvijena nije moguće financirati objavljivanje u elektroničkom obliku koje iziskuje nemala financijska ulaganja. Nadalje, vrlo često se očekuje objavljivanje članaka i čitavih časopisa na engleskom jeziku. Znanstveni časopisi bi se trebali objavljivati na engleskom jeziku kako bi rezultati i otkrića bili svima dostupni i čitljivi. Većinom je obavezno, ukoliko časopis nije na engleskom jeziku, da se samo sažeci prevode na engleski jezik dok je glavnina članka na jeziku na kojem je napisan. U slučaju da je samo sažetak na engleskom jeziku dolazi do problema jer rezultati nisu svima u potpunosti dostupni, ne može ih svatko pročitati te se samim time smanjuje broj ljudi koji će koristiti elektroničko izdanje. Jedan od prvih elektroničkih časopisa u Republici Hrvatskoj je @fer, nastao 1996. godine. @fer počinje 2000. godine sustavno popisivati mrežne publikacije te je do 2002. godine registrirano čak 208 mrežnih publikacija.¹¹ @fer je olakšao omogućavanje pristupa mrežnim publikacijama, ali je i omogućio široki spektar publikacija koje možemo naći online, a da

⁹Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16320> (2017-07-17).

¹⁰Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama. URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_09_118_2929.html (2017-07-17).

¹¹Konjević, Sofija,,„Hrvatski znanstveni i znanstvenostručni časopisi u elektroničkome mrežnom okruženju“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 52, 1/ 4 (2009), str. 77.

možda nismo ni znali da postoje. Također se počinju razvijati i portali u sklopu kojih se omogućuje otvoren pristup časopisima koji su u elektroničkom obliku. Jedan od portala koji omogućuje otvoreni pristup elektroničkim časopisima je Hrčak. Hrčak je nastao 2003. godine. Osnivači portala su Hrvatsko informacijsko i dokumentacijsko društvo (HID), HKD i Zagrebačko arhivističko društvo (ZAD), a financira ih država. Ovaj portal je u početku bio projekt koji SRCE (Sveučilišni računalni centar) prijavljuje tek 2004. godine Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa. Hrčak se definira kao repozitorij znanstvenih časopisa u elektroničkom obliku. Prvi časopis je objavljen 2005. godine na Hrčku. Hrčak koristi Dublin Core shemu kako bi dali detaljniji prikaz članka te također pruža dugoročnu zaštitu podataka. Ovaj repozitorij znanstvenih časopisa je moguće pretraživati po naslovu, autoru ili pak ključnim riječima. Prilikom pretraživanja dobivamo rezultate najbliže postavljenom uvjetu te nam se nudi sažetak članka i cjeloviti članak u PDF formatu. Ukoliko nema članka u PDF formatu onda je moguće pretražiti mrežnu stranicu ukoliko je ima te se samim time omogućuje lakši pronalazak željenog članka. Unutar ovog repozitorija možemo pretraživati različite znanosti te je većina članaka prevedena na engleski. Hrvatska ima iznenađujuće mnogo indeksiranih časopisa.¹² Ana Marušić i Matko Marušić nam u svom članku „Znanstveni časopisi u Hrvatskoj: teška pitanja na koja nije teško odgovoriti“ ukazuju na podatak da Hrvatska ima veliki broj časopisa koji su indeksirani u međunarodno poznatim časopisima. Samim time se da naslutiti kako se većina hrvatskih članaka i časopisa ipak prevodi na engleski. Članci koji su prevedeni na engleski se vrlo lako mogu indeksirati u međunarodnim časopisima, što olakšava upotrebu u otvorenom pristupu jer će ljudi s različitih govornih područja moći razumjeti što članak iznosi. Samim time Hrvatska se može pohvaliti s velikim brojem prevedenih članaka te samoj dostupnosti u otvorenom pristupu s obzirom na kasni početak razvoja portala Hrčak.

¹²Marušić, Ana ; Marušić, Matko. Znanstveni časopisi u Hrvatskoj: teška pitanja na koja nije teško odgovoriti. // Hrvatski znanstveni časopisi: iskustva, gledišta, mogućnosti/ Ivana Hebrang Grgić. Zagreb: Školska knjiga, 2015.,str. 15.

5. Istraživanje dostupnosti i vidljivosti hrvatskih društveno-humanističkih časopisa

5.1. Metodologija

U završnom radu analizirani su elektronički časopisi u otvorenom pristupu iz područja društvenih i humanističkih znanosti. Podaci potrebni za provedbu analize dostupnosti i vidljivosti hrvatskih društveno-humanističkih časopisa prikupljeni su s Portala znanstvenih časopisa Republike Hrvatske - Hrčak, a zatim uspoređeni s podacima iz baza Web of Science i Scopus.

Hrčak je portal koji okuplja hrvatske znanstveno-stručne časopise. Portal omogućava besplatan pristup cjelovitim radovima objavljenim u preko 400 časopisa. Podatci s Hrčka uspoređeni su s podacima dostupnim na vlastitim mrežnim sjedištima časopisa. Časopisi dostupni na Hrčku kategorizirani su u tri skupine. Prvu skupinu čine časopisi koji nemaju vlastito mrežno sjedište. U drugoj skupini nalaze se časopisi koji posjeduju vlastito mrežno sjedište, ali bez mogućnosti pristupa arhivi objavljenih svezaka i radova. Treću skupinu čine svi časopisi koji imaju potpuno funkcionalna mrežna sjedišta na kojima su objavljeni (svi) brojevi časopisa. Nadalje, podatci o časopisima prikupljeni s Hrčka uspoređeni su podacima dviju selektivnih baza podataka – Scopus i Web of Science. Pomoću nekoliko strukturiranih upita prikupljeni su podaci o svim hrvatskim časopisima iz područja društvenih i humanističkih znanosti čiji su radovi indeksirani u dvjema navedenim bazama podataka. Provedeno istraživanje trebalo je dati odgovor na pitanje vidljivosti znanstvenih sadržaja objavljenih u hrvatskim društveno-humanističkim časopisima.

6. Analiza časopisa iz područja društvenih i humanističkih znanosti

Uz pomoć Hrčka prikupljeni su podatci o ukupno 384 časopisa svrstana u kategoriju "Društvene znanosti" i "Humanističke znanosti". Analiza podataka prikupljenih iz Hrčka pokazuje da je riječ o ukupno 238 jedinstvenih naslova časopisa. Navedeni podatci pokazuju da se ukupno 146 (40%) časopisa kategorizira u obje kategorije. Stoga su časopisi u nastavku istraživanja grupirani u tri široke kategorije: društvene znanosti (109 jedinstvenih naslova časopisa), humanističke znanosti (129 jedinstvenih naslova časopisa) i društveno-humanističke znanosti (146 naslova časopisa). Analiza mrežne dostupnosti časopisa iz

područja društvenih i humanističkih znanosti provedena je na temelju podataka s Hrčka i vlastitih mrežnih sjedišta časopisa. Istraživanjem je utvrđeno da 127 časopisa posjeduje vlastito mrežno sjedište na kojem su dostupni članci u digitalnom obliku. Analiza vidljivosti časopisa provedena je uz pomoć sekundarnih izvora Web of Science i Scopus.

Nakon Hrčka smo pristupili bazi podataka Web of Science unutar koje smo ispitivali vidljivost isto kao i u bazi Scopus. Prilikom ispitivanja vidljivosti došli smo do zaključka kako je unutar baze Web of Science vidljiv manji broj časopisa nego u bazi Scopus (Web of Science; 30 časopisa iz humanističkih znanosti, 33 časopisa iz društvenih znanosti; Scopus: 55 časopisa iz humanističkih znanosti, 51 časopis iz društvenih znanosti).

7. Rezultati istraživanja

Istraživanje se temeljilo na nekoliko ključnih točaka. Neke od tih točaka su broj časopisa koje sadrži, koliki je postotak časopisa koje možemo pronaći online, ali samim time i onih koji imaju svoju vlastitu mrežnu stranicu. Osim toga istraživanje se bavilo pitanjem dostupnosti samih časopisa i članaka ali isto tako i dostupnosti mrežnih sjedišta.

	Humanističke znanosti
Broja časopisa	202
Aktivni	143
Neaktivni	50
Prestali izlaziti	9
Nema vlastito mrežno sjedište	107
Ima vlastito mrežno sjedište koje nije u funkciji	22
Ima vlastito mrežno sjedište koje je u funkciji	73

Hrčak kao baza koja se koristi unutar Republike Hrvatske ima ukupno 202 časopisa u području humanističkih znanosti.¹³ Pretraživanjem Hrčka unutar područja humanističkih znanosti došli smo do zaključka da čak 107 časopisa nema mrežno sjedište, odnosno nema svoju URL adresu te samim time nije mrežno dostupno korisniku. Također smo došli do

¹³U prethodnom poglavlju se navodi ukupno 384 časopisa unutar kojih su 202 časopisa iz područja humanističkih znanosti, a 182 časopisa iz društvenih znanosti.

zaključka da su čak 143 časopisa i dalje aktivne se svi objavljuju na Hrčku. Međutim, prilikom pretraživanja Hrčka unutar društvenih znanosti dolazimo do sljedećih rezultata.

	Društvene znanosti
Broj časopisa	182
Aktivni	144
Neaktivni	29
Prestali izlaziti	8
Nema vlastito mrežno sjedište	106
Ima vlastito mrežno sjedište koje nije u funkciji	22
Ima vlastito mrežno sjedište koje je u funkciji	54

Pretraživanjem baze Hrčak smo došli do informacijakako sadrži čak 182 časopisa iz područja društvenih znanosti. Od ukupno 182 časopisa iz područja društvenih znanosti, njih je čak 144 i dalje aktivno. Također smo zaključili kako čak 106 časopisa nema svoje mrežno sjedište.

Nakon Hrčka smo se usredotočili na pretraživanje pomoću baza Web of Science i Scopus. To su bibliografske i citatne baze koje su dostupne svima te sadrže velik broj časopisa iz različitih područja.

Unutar baza Web of Science i Scopus istražili smo vidljivost hrvatskih časopisa iz područja društvenih i humanističkih znanosti.

Broj indeksiranih časopisa	Web of Science	Scopus
Društvene znanosti	33	51
Humanističke znanosti	30	55

Pretraživanjem baze Web of Science pronađeno je 33 časopisa unutar društvenih znanosti i 30 časopisa iz područja humanističkih znanosti. Pretraživanjem baze Scopus smo dobili rezultat od 51 časopisa unutar društvenih znanosti te 55 časopisa unutar humanističkih znanosti. Na temelju prikupljenih podataka moguće je zaključiti kako hrvatski časopisi iz područja društvenih i humanističkih znanosti nisu u velikom broju zastupljeni u bazama Scopus i Web of Science koje su poznate diljem svijeta. Samim time nam je ukazano kako hrvatski časopisi u otvorenom pristupu imaju značajan prostor za poboljšanje vidljivosti i dostupnosti časopisa iz područja društvenih i humanističkih znanosti.

8. Zaključak

U uvodsmo naveli kako se znanje prenosilo usmeno te koji su čimbenici utjecali na razvoj pisma. Nadalje je obrađen utjecaj pisma na razvoj formalne znanstvene komunikacije koja je bila pouzdanija od usmene predaje. Razvoj formalne komunikacije, odnosno pojava prvih časopisa olakšala je i ubrzala prijenos znanja. Prvi časopisi su bili opće-znanstvene naravi te su bili namijenjeni široj znanstvenoj publici. Objavljivanjem u časopisu znanstvenik je mogao napredovati u karijeri te doprinosti širenju znanja. Primjena računalnih tehnologija u procesu uređivanja i objavljivanja časopisa utjecala je na pojavu i razvoj elektroničkih časopisa. Hrvatski nakladnici znanstvenih časopisa vrlo brzo su prihvatili međunarodne trendove i tijekom godina se počinju pojavljivati i razvijati domaći elektronički časopisi. Najpoznatija hrvatska baza podataka o časopisima je Hrčak, koja omogućava besplatan pristup cjelovitim tekstovima objavljenim u preko 400 znanstvenih i stručnih časopisa. Cilj ovoga rada bio je utvrditi dostupnost i vidljivost hrvatskih časopisa iz područja društvenih i humanističkih znanosti u mrežnom okružju. Istraživanje je provedeno unutar baza Hrčak, Scopus i Web of Science. Unutar baze Hrčak smo istražili koji časopisi imaju vlastito mrežno sjedište, a koji ne. Rezultati istraživanja su doveli do zaključka kako mali broj časopisa posjeduje svoje vlastito mrežno sjedište te kako većina časopisa nije indeksirana unutar baza Scopus i Web of Science što smanjuje vidljivost časopisa izvan Hrvatske. Smatramo da se elektronički časopisi mogu i dalje razvijati u Republici Hrvatskoj te kako se mogu znatno poboljšati.

9. Literatura

1. Hebrang Grgić, Ivana,,Počeci moderne znanstvene komunikacije“, u:*Časopisi i znanstvena komunikacija*. Zagreb: Ljevak, 2016.
2. Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=69772> (2017-06-05).
3. Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16320> (2017-07-17).
4. Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40441> (2017- 08- 18).
5. Konjević, Sofija,,Hrvatski znanstveni i znanstvenostručni časopisi u elektroničkome mrežnom okruženju“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 52, 1/ 4 (2009).
6. Marušić, Ana ; Marušić, Matko. Znanstveni časopisi u Hrvatskoj: teška pitanja na koja nije teško odgovoriti. // Hrvatski znanstveni časopisi: iskustva, gledišta, mogućnosti/ Ivana Hebrang Grgić. Zagreb: Školska knjiga, 2015.
7. Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama. URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_09_118_2929.html (2017-07-17).
8. Velagić, Zoran. *Uvod u nakladništvo*. Osijek: Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, 2013.
9. Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32207> (2017-07-17).

Title:

Availability and visibility of Croatian open access journals in humanities and social sciences

Summary:

The thesis presents the development of Croatian electronic journals in the field of social sciences and humanities, with special emphasis on analyzing and presenting research results of their network availability and visibility. A detailed historical overview of the journal's development problematizes their occurrence and valorizes the significance in the formal scientific communication system. An overview of the development of scientific communication, with an emphasis on the unique role of the journal, enables understanding and interpretation of the appearance of the journal in digital form. This thesis also addresses the advantages and disadvantages of editing and publishing journals in electronic form. In this final paper, the roles and tasks of editors and publishers of journals in the field of social and human sciences were explored. In the course of the thesis, efforts and ideas are presented with open access to scientific publications in Croatia and beyond. In the context of open access, the role of the Portal of scientific and professional journals - Hrčak in the creation of network availability and visibility of the journal in the field of social and human sciences has been explored. Research on the online availability of social and humanistic journals was carried out with the help of data available on Hrčak, online headquarters in the journal, and relevant databases such as the Web of Science and the Scopus.

Keywords:

Social and human sciences, scientific communication, journals, network availability and visibility, Hrčak, Web of Science, Scopus